

לערב אל תנח ידך

איך הראשונים קראו את הגמרא

משנה:

לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא א"כ יש לו בנים
בי"ש אומרים שני זכרים ובי"ה אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם

גמרא:

הא יש לו בנים מפריה ורביה בטיל מאשה לא בטיל
מסייעא ליה לרב נחמן אמר שמואל דאמר אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה שנאמר לא טוב היות האדם לבדו
ואיכא דאמרי הא יש לו בנים בטיל מפריה ורביה ובטיל נמי מאשה
נימא תיהוי תיובתא דרב נחמן אמר שמואל
לא
אין לו בנים נושא אשה בת בנים יש לו בנים נושא אשה דלאו בת בנים
נפקא מינה למכור ספר תורה בשביל בנים:

1...

מתניתין דלאו כרבי יהושע

דתניא רבי יהושע אומר נשא אדם אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנא' (קהלת יא, ו) בבקר
זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים
ר"ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנא' בבקר זרע את זרעך וגו'
אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה והיה
העולם שמם עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם הם העמידו
תורה אותה שעה תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת אמר רב חמא בר אבא ואיתימא ר' חייא בר אבין כולם מתו מיתה רעה מאי היא א"ר
נחמן אסכרה
א"ר מתנא הלכה כרבי יהושע...²

קהלת פרק יא

- (א) שֶׁלַח לַחֲמֹד עַל פְּנֵי הַמַּיִם כִּי בָרַב הַמַּיִם תִּמְצָאֲנֻ: (ב) תֵּן חֶלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לְשִׁמוֹנָה כִּי לֹא תִדַּע מַה יִּהְיֶה רָעָה עַל הָאָרֶץ:
(ג) אִם יִמְלְאוּ הָעֵבִים גֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ יִרְיָקוּ וְאִם יִפּוֹל עַץ בְּדָרוֹם וְאִם בְּצַפּוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יִהְיֶה:
(ד) שֶׁמֶר רוּחַ לֹא יִזְרַע וְרָאָה בְּעֵבִים לֹא יִקְצוֹר:
(ה) כְּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה דָּרְךָ הָרוּחַ כְּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמִּלֻּאָּה כִּכָּה לֹא תִדַּע אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הַכֹּל:
(ו) בִּבְקָר זֶרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תִּנַּח יָדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכָּשֶׁר הִזָּה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים:

שאלות בקריאת הגמרא:

- מה היחס בין רבי יהושע למשנה? (האם הכרחי לומר 'מתניתין דלא כרבי יהושע'? ומה משמעות האמירה הזו?)
מה מובן 'הלכה כרבי יהושע' בדברי רב מתנא?
מה בין פסיקה כרבי יהושע לדברי שמואל?
מה המשמעות של הולדת ילדים לפי רבי יהושע?
האם רבי יהושע מדבר בשפה הלכתית?
כיצד נקראת הסוגיה כמכלול?

¹ דיון בשיטת בי"ש ובי"ה ומקורם. מחלוקת ר"ל ור"י: 'היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר' האם קיים פו"ר, מחלוקת רב הונא ורבי יוחנן 'היו לו בנים ומתו' אם קיים פו"ר, בני בנים הרי הם כבנים, מחלוקת אביי ורבא. הפסוק 'לא תוהו בראה לשבת יצרה' מופיע 3 פעמים.

² דברי רבי תנחום א"ר חנילאי: 'כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה'... כולל ציטוט 'לא טוב היות האדם לבדו', במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה ... רבא בר עולא אמר בלא שלום.

שאלות דרב אחאי פרשת נח שאילתא ה

שאילתא דמחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולידי בני וקיומי פריה ורביה. דתניא ר' אליעזר אומ' כל שאינו מתעסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך וסמך ליה ואתם פרו ורבו ר' עקיבא אומר כאילו מבטל את הדמות שני בצלם אלוהים עשה את האדם וסמך ליה ואתם פרו ורבו וגו' ומאן דלית ליה אוזינקא למינסב איתתא ואית ליה ספר תורה אף על גב דאמור רבן לא ימכור אדם ספר תורה אף על פי שצריך לו יותר על כן אמ' רבי שבי"ג אפילו אין לו מה יאכל ומכר ספר תורה או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל למינסב איתתא זבוני ספר תורה ומיעבד אוזינקא בדמיה לקיומי פריה ורביה שפיר דמי דאמר רבי יוחנן משום רבי שבי"ג אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה... אי נמי ברם צריך כי מזבין ספר תורה היכא דלית ליה בנים אבל היכא דאית ליה בנים ואשה לית ליה וקא בעי למינסב מהו לזבוני ספר תורה ומינסבה מי אמרין כיון דאית ליה בני הא קיים ליה לא תהו בראה ולא מיזבין או דילמא כיון דלא ידע אי האי זרעא מצלח אי האי זרעא מצלח שפיר דמי לזבוני? ת"ש דתניא רבי יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך ואמר רב מתנה הלכה כרבי יהושע אלמא אף על גב דאית ליה בני שרי לזבוני ספר תורה ומינסב איתתא בת בנים.

ר"ף, י"ט:

לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים- ב"ש אומרים שני זכרים וב"ה אומרים זכר ונקבה שנאמר (בראשית כב) זכר ונקבה בראם... אמר רב נחמן אמר שמואל אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה שנא' (בראשית ב: י"ח) לא טוב היות האדם לבדו... תני רבי יהושע נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בזקנותו שנאמר (קהלת י"א: ו') בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך אמר רב מתנה הלכה כדברי ר' יהושע. והא מילתא דרבנן היא אבל דאורייתא כיון שיש לו זכר ונקבה קיים מצות פריה ורביה

בעל המאור

...כתב עלה הרי"ף ז"ל והא מילתא דרבנן היא אבל דאורייתא כיון שיש לו זכר ונקבה קיים מצות פריה ורביה. ולא פי' למאי נ"מ אי דאורייתא אי דרבנן, והשמיט מלכתוב מאי דאמרין עלה בגמרא מתני' דלא כר"י ומה שכתב במשנתנו דלא יבטל אדם מפריה ורביה אא"כ יש לו בנים וכתב עלה מימרא דר"נ אמר שמואל אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה.

נראה מדברי הרב ז"ל דאיתא למתני' ואיתא לדרב נחמן ולשנויא דשנינן בגמרא אליבא דידיה אין לו בנים נושא אשה בת בנים יש לו בנים נושא אשה דלאו בת בנים נ"מ למכור ס"ת. ואנו לא כד נראה לנו דהא בהדיא אמרי' בגמרא מתניתין דלא כר"י, וכיון דאיפסקא הלכתא כר"י ממילא אדחא לה מתני' דלא יבטל וליתא למתני' מקמי ברייתא אלא אפי' יש לו בנים לא יבטל מפריה ורביה ולכתחלה אינו נושא אשה דלאו בת בנים אע"פ שיש לו כמה בנים ומוכר ס"ת לישא אשה בת בנים ואע"ג דמדרבנן היא אין הפרש בכך בין דאורייתא לדרבנן אלא הכי הוא דאיכא לאיפלוגי בין דאורייתא לדרבנן דאי קיים פריה ורביה דאורייתא ומתה אשתו ונשא אשה אחרת ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה לא אמרין בהא אינו רשאי ליבטל שלא אמר ר"י אלא במנהג דרך ארץ מדקא נסיב תלמודא בבקר זרע את זרעך אבל לא חייב לגרש בכך א"נ נ"מ בין דאורייתא לרבנן למאי דאמרין התם מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעבור עליו ג' רגלים ואם אין לו בנים מותר לו לישא אשה לאחרת מפני ביטול פריה ורביה דשמעת מינה הא קיים פריה ורביה דאורייתא אסור ובכל הני מילי לא פליג ר' יהושע:

מלחמת ה' מסכת יבמות דף יט עמוד ב

אמר הכותב בכאן לא בא רבינו אלא לפרש האמת ולתרץ השמועות שאילו היה דברי רבי יהושע מן התורה על חנם נחלקו בית שמאי ובית הלל בולדות ועל חנם חלקו ר"י וריש לקיש בגר ורב הונא ורבי יוחנן בהיו לו בנים ומתו ואביי ורבא בבני בנים אלא דאורייתא כבית הלל וכד אמירו על מימרא דאמוראי דרבנן זורע לעולם כל מה שאפשר לו לזרוע נפקא מינה למידע קושטא דמלתא ומיהו לענין דינא נמי נפקא מינה דאי דאורייתא היה מכין אותו כענין שאמרו במי שאומרין עשה לולב ואינו עושה סוכה ואינו עושה שהיו מכין אותו עד שתצא נפשו והיו משמתין ומחרימין ועושין הרדפה אבל משום מצוה דרבנן דלאו תקנתא היא אלא כעין יישוב דרך ארץ אין מחמירין עליו כ"כ ונפקא מינה לדינא דגמרא לזו שאמרו והרובא שנשא עקרה וזקנה ואין לו אשה ובנים מעיקרא לא שותות ולא נוטלות כתובה יש לו אשה ובנים או שותות או לא נוטלות כתובה וכן מה שהפריש בעל המאור ז"ל בין דאורייתא לרבנן בנשא אשה ושהה עמה עשר שנים שאין מחייבין אותו לגרש בכך כל זה מהלכות רבינו ז"ל יוצא שהרי כתב הא דתניא לשלישי לא תנשא אלא למי שיש לו בנים ואם נשאת למי שאין לו בנים תצא בלא כתובה ואם תאמר לרבי יהושע אף למי שיש לו בנים לכתחלה לא תנשא כיון שיש לו בנים משום לערב אל תנח ירך לא חששו לאוסרה עליו מספק וכן הגאונים ז"ל כתבוה לברייתא זו בחבוריהם אלמא כדברי רבי יהושע אתיא והפרש אחר שהפריש ביניהם לענין אבילות במי שמתה אשתו כבר כתבו רבינו ז"ל בהלכות מסכת משקין והאריך לבאר הדבר ולענין מה שכתב משנתנו דלא יבטל אדם מפריה ורביה וכו' וכתב עלה מימרא דרב נחמן אמר שמואל כל אחת ואחת לתלמודו הוא בא משנתנו לפרש בו דין תורה בפריה

ריא"ז, יבמות, ו, ו

רבינו משה ביאר בפרק ט"ו בהלכות אישות שאע"פ שקיים אדם מצות פריה ורביה הרי היא מצוה מדברית סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח. וכבר ביארתי בקונטרס הראיית בראי" כ"ח מכח שטת התלמוד שאין הלכה כן אלא הואיל וקיים אדם פרייה ורביה רשאי ליבטל ולישא אשה שאינה בת בנים אבל לעמוד בלא אשה כל עיקר אסור שני לא טוב היות האדם לבדו

חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף סא עמוד ב

גמ' דאמר רב נחמן אמר שמואל אעפ"י שיש לו לאדם אשה ובנים אסור לעמוד בלא אשה. פי' משום הרהור, אלא נושא אשה אפילו דלאו בת בנים כגון עקרה או זקנה או אילנית ומיהו אינו מוכר מפני זה ס"ת

ולקמן אסיקנא דהלכתא כר' יהושע דאמר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזנותו, פי' בת בנים, דכל זמן שהוא ראוי להוליד אין לו ליבטל משום ולערב אל תנח ידך

וסברא דרבוותא ז"ל דההיא מדרבנן דאילו מדאורייתא כל שקיים מצות פריה ורביה נפטר, וההיא נמי כשמכיר בעצמו שראוי להוליד אבל אם מכיר בעצמו שאינו ראוי להוליד פטור ונושא אשה שאינה בת בנים מפני החטא מדבר נחמן, ומסתברא דכשראוי להוליד מוכר ס"ת משום דר' יהושע ואף על גב דהוי מצוה מדרבנן דלא אפיקניה הכא מס"ת אלא לענין אשה שאינה בת בנים וכן הלכה.

תוספות מסכת שבת דף קי עמוד ב

והתניא מניין לסירוס שהוא אסור - נא"ת אפילו לא אסור סירוס תיקשי ליה דליתסר משום פריה ורביה וכ"ת משום דהוי מצי לשנויי ביש לו בנים הא משמע בסוף הבא על יבמתו (יבמות דף סה:) גבי דביתיה דר' חייא דאי הוה מיפקדה אפריה ורביה לא הוה שתיא סמא דעקרתא אף על גב דהוי לה שתי נקבות ושני זכרים משום בבקר זרע [את] זרעך ולערב אל תנח ידך (קהלת יא) ובאשה לא שייך סירוס אוקי במסקנא לרבי יוחנן בן ברוקה דמחייב בפריה ורביה בעקרה וזקנה ולא מוקי ביש לה בנים נש לומר דמסירוס ניחא ליה למפרך משום דאיכא למ"ד בפרק הבא על יבמתו (שם דף סא:) כיון דקיימא פריה ורביה תו לא צריך.

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה טז

אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה הרי הוא מצווה מדברית סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם, וכן מצות חכמים היא שלא ישב אדם בלא אשה שלא יבא לידי הרהור, ולא תשב אשה בלא איש שלא תחשד.

ורביה ודרכי יהושע מצוה מדבריהם אלא שבגמרא דקו דמתניתין דלא כרבי יהושע מדקתני לא יבטל מפריה ורביה אלא א"כ יש לו בנים דמשמע הא יש לו בנים יבטל ואילו כתב רבינו ז"ל מתני' דלא כר' יהושע לא הועיל בו כלום דמכל מקום תרוייהו איתנהו כמו שפירש ולעולם הוא מוכר ספר תורה ואפילו יש לו כמה בנים משום לשבת יצרה והא קא עביד שבת וכן כתבו רב אחא משבחא ובעלי הלכות ז"ל אלא שלא הוזכר זה בגמרא ולא היה רבינו ז"ל חייב לכתבו

ומיהו כיון דמצוה דרבנן היא כמנהג דרך ארץ מדקא נסיב לה תלמודא בבקר זרע את זרעך ולא הזכירו בזה איסור אלא ישא אשה מצוה דלכתחלה הוא אין כופין ולא קורין עבריינא למי שאינו רוצה לעסוק בה אבל מאשה לא יבטל לעולם שאסור הוא לעמוד בלא אשה והכתוב אומר לא טוב היות האדם לבדו והיינו דשמואל ואיהו ורב מתנא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ואפילו תימא דאין מצוה זו גדולה מזו אלא תרוייהו דרבנן ולכתחלה אפילו הכי ליכא למיפשט דשמואל פליג אדרב מתנא אלא דשמואל לא נחית לפסקא דרב מתנא ומשום הכי אמר אף על פי שיש לו כמה בנים ואינו בא לרבות בנים אסור לו לעמוד בלא אשה נפקא מינה לרבי יהושע שאפילו היה עקור או שאינו יורה כחץ אסור לו לעמוד בלא אשה דאלו היה שמואל פליג אדרב מתנא אדרבה ליתא לבריינתא ולדרב מתנא מקמי מתני' ורב נחמן אמר שמואל שאין דבריו של אחד במקום שנים ועוד דסתם מתני' עדיפא מדר' יהושע ואי נמי פלגן אהדדי מדאמר שמואל אף על פי שיש לו לאדם כמה בנים דאלמא מכיון שיש לו בנים פטור הוא מלזרוע. ואין להקשות על רבינו ז"ל למה כתבה שהוא לא בא ללמד על מצות בנים כתבה שכבר פירש אלא לומר שאסור לו לאדם לעמוד בלא אשה אף על פי שאינו חייב כלל בפריה ורביה ולעולם מוכר הוא ספר תורה אפילו לישא אשה דלאו בת בנים ואף על גב דליכא שבת וההיא דאמרינן לעיל נפקא מינה למכור ספר תורה אליבא דמתני' אתמר דלית ליה דר' יהושע ולא שרי למכור ספר תורה בין אשה בת בנים לשאינה בת בנים ולפיכך השמיטה רבינו ז"ל:

כתוב שם, ראב"ד

אמר אברהם: תמה אני על דבריו שאלו אמר רבי יהושע לא יבטל אדם מפריה ורביה אפילו יש לו כמה בנים נראה חולק על משנתנו לגמרי אבל הוא לא אמר אלא היו לו בילדותו יהיו לו בנים בזנותו והביא לו פסוק מדברית קבלה והוא אינו מפורש אבל כעין אסמכתא על כן אמר הרב ז"ל כי הוא מדרבנן. ומשנתנו לא הזכיר מצוה זו כלל. מ"מ תרוייהו איתנהו, האי כדיניה והאי כדיניה. מצוות פריה ורביה דאורייתא מוכר ספר תורה כדי ליקח אשה בת בנים, אבל לרבנן לא ימכור לפי שאינו רואה סימן ברכה אלא אם כן מוכרו לדבר גדול. והא שמואל שהוא רבו של רב מתנה... לא אמר אע"פ שיש לו כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה ולא אסור לבטל. אלמא אין בו לא איסור עשה ולא איסור לאו אלא כעצה טובה קאמר לה רבי יהושע אע"פ. אבל לעמוד בלא אשה איכא איסור שמא יבא לידי הרהור עבירה. ואם בזה לא ימכור ספר תורה כל שכן על זה.

